

MADKULTUR I FORTID OG NUTID

På besøg hos hedebonden i 1800-tallet

Hvor ved vi det fra?

Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (1843-1929) rejste rundt og skrev viser og eventyr ned, som de gamle kunne huske. Han skrev også om de mennesker,

han besøgte. Evald Tang Kristensen indsamlede flere tusind eventyr og viser fra 1867 til sin død.

Hvad levede man af på heden?

På heden dyrkede man kartofler, rug, byg, havre og boghvede. Jorden var ikke så god som østpå, og det gav en dårligere høst. Der var meget få træer, og heden dækkede store områder. Lyngen blev brugt til at lave koste, madrasser og reb af. Nogle holdt bier for at få honning, andre strikkede hoser (strømper) af fårenes uld, gravede efter ler i jorden og lavede jydepotter, der blev solgt på markedet. I sensommeren plukkede man tyttebær, blåbær og revling.

Bøndernes mad bestod af grød, brød, æg, kål, kartofler og ved særlige lejligheder kød. Nogle steder kom dyrene (svin, høns og får) ind om vinteren og varmede sig i huset. Tit var der stald i den ene ende af huset, hvor der stod et par køer. Tæt ved huset var der som regel en kålgård; en urtehave indhegnet af græstørv, så dyrene ikke kunne komme ind. Her dyrkede man kartofler, kål og krydderurter.

På besøg hos Jesper Skrædder

Jesper Pedersen Skrædder (1832-1902) boede på Ørre Hede. Da Evald Tang Kristensen besøgte ham i 1873, havde han et par får og en ko. Hans kone Mette vidste, at fine folk havde dug på bordet, når de fik gæster. Hun tog en af Jespers slidte skjorter og glattede den ud på bordet. Så satte hun

maden ovenpå. De fik brød, kas (kogt kål med byggryn) og flæsketerninger. *Jesper Skrædder foran sit hus. Han gik med stok og tøjet var slidt. Op ad huset er der lagt tørv for at holde varmen indvendig.*

Renlighed

Der var ikke altid rent. Engang besøgte Evald Tang Kristensen en gård på Ørre Hede:

"Jeg kom ved middagstid, og folkene sad inde i sovekammeret og spiste deres middagsmad, der bestod af kogte kartofler. Anretningen var aldeles ikke hyggelig, og rundt omkring på gulvet var der hist og her små våde pletter. Det var jo børnene, der havde gået og ladet deres vand derinde ... Henne i hjørnet mellem sengen og slagbænken ... stod en hel baigning rugbrød, så der nylig var bagt. De stod med enderne på det bare gulv, og oven over dem var hyllet et gammelt beskidt skørt."

Evald Tang Kristensen: *Minder og Oplevelser* 2, s. 159.

Maden blev lavet ved ildstedet. Gryderne var jydepotter lavet af ler og en grov jerngryde.

Læs mere

Palle Ove Christiansen: *De forsvundne, Hedens sidste fortællere*, 2011.

Evald Tang Kristensen: *Minder og Oplevelser*, bind 1-4, 1923-1928.

Fra kævle til ske

Museum Midtjylland ©
Bo Bengtsen, Tinna Møbjerg, Charlotte Lindhardt

1

Træ til dagligt brug

Spiseskeer, grydeskeer, brødfade og smøreknive er ting, vi bruger i dagligdagen.

Tingene kan du selv lave ved hjælp af nogle få og simple redskaber.

Fadet øverst til højre er lavet af poppel, alle de andre ting er lavet af ahorn.

2

Hvilket træ kan bruges?

Man kan bruge alle træsorter, bl.a. birk og rødel, men ahorn er mest almindeligt.

Birketræets årer er ikke lige, og der er mange knaster i træet. Det gør det svært at arbejde med.

Undgå så vidt muligt træ med knaster.

3

Det skal du bruge

Økse

Tingsel

Glasskår eller flint

Træuld

Træ

4

Gode råd om økser

- Aldrig hugge, altid skære.
- Snit/skær altid væk fra dig selv (og andre).
- Følg træets årer, det er den naturlige retning og nemmest at arbejde med.
- Hold albuer og arme ind til siden, så har du en bedre balance med øksen.

5

Sådan laver du en ske

Flæk en trækævla i to lige store dele.

Hvis du laver en fejlflækning, kan du bruge den tyndeste kævla til at lave en kniv.

Midt i kævlen ser du marven (den brune streg).

6

Marven skæres væk

Marven er den inderste del af træet og består af dødt væv, der blev brugt til at nære det unge træ med, da det voksede.

Marven skæres væk i store flækker – oppefra og ned – med øksen.

7

Skeens fordybning

Derefter tager du tingselen og vælger den ende, hvor du vil lave en fordybning til skeen.

Først hugges lidt for at skabe en rund fordybning.

I stedet for tingsel kan bruges huljern.

8

Skeens fordybning

Dernæst tager du fat om tingselens hoved og vrider den spidse ende rundt i hullet. På den måde får du langsomt formet hullet.

9

Skeens fordybning

Du kan også holde tingselen ind mod kroppen, men husk at skære væk fra dig selv.

10

Skeens skaft

Stil trækævlen lodret. Nu skal skaftet formes. Du skærer med øksen fra under skeens fordybning og nedefter ind mod midten, så der stadig er et skaft tilbage.

11

Skeens skaft

Her er der skåret to sider af, og man kan se, hvor skaftet skal være.

12

Skeens skaft

Efterhånden skærer man fra alle siderne og ind mod midten.

13

Skeens skaft

Skaftet er ved at tage form.

14

Skeens skaft

Håndfladen holder om øksehovedet.

Tommelfingeren går ned langs øksens smalle ende for at holde balancen i hånden.

De fire andre fingre holder langs øksehovedets side.

15

Skeens skaft

Nu er skeen næsten færdig.

16

Barken fjernes

Det sidste bark
skæres af, og
hjørnerne omkring
skeens fordybning
afrundes.

Afpudsning

Ved hjælp af øksen
"afpudses" skeen, så
de største
ujævnheder langsom
skæres væk.

Hold øksen ind mod
dig selv og skær
udad.

18

Afpudsning

Efterhånden får skeen sin runde form.

19

Afpudsning med glas eller flint

Flintesten eller glasskår er godt til at pudse skaftet af med.

I oldtiden brugte man flint.

Hvis træet flosser, kan det være fordi, det er for vådt. Lad træet tørre lidt.

Hvis du har tid, kan du lade træet hvile og pudse det over 2-3 dage.

20

Slibning med træuld

Hvis skeen skal være helt glat, kan du bruge træuld til at slibe og polere den med.

Det er bedst, hvis du venter et par dage med at slibe skeen. Den har bedst af at tørre lidt. Hvis skeen er for "våd", flosser træet lettere.

21

Fordelen ved træuld

Træuld frigiver træets naturlige olier, så skeen bliver mere blank, end hvis du brugte sandpapir.

22

Den færdige ske

Før du bruger skeen, har den godt af et vandbad.

Det hælder træet.

23

Skeer, knive, fade, møbler...

Du kan lave mange ting af træ, blot ved hjælp af en økse og en flintesten.

